

Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків

Поточну ситуацію в українському агропродовольчому секторі, а також висновки та рекомендації щодо його трансформації проф. О.М. Бородіна представила в доповіді під назвою: «Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків», надавши інформацію про збитки, яких українське сільське господарство зазнало внаслідок війни і провівши розгорнутий аналіз сучасної аграрної структури в Україні із зазначенням найважливіших детермінант її розвитку за останні тридцять років. На думку О.М. Бородіної, українське сільське господарство характеризується деформованою аграрною структурою, що включає: 1) індивідуальний сектор, орієнтований на традиційні товари і внутрішній споживчий ринок, забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки та 2) сектор корпоративний, до складу якого входять агрохолдинги та великі сільськогосподарські підприємства зі значною часткою іноземного капіталу, орієнтованого на постійне розширення монокультуризації та експорту. Агрохолдинги настільки масштабно лобіюють свої інтереси, що, попри отримання високих доходів від підприємницької діяльності, вони також монополізують державну підтримку всього аграрного сектора (до війни 5–10% найбільших сільськогосподарських підприємств забирали 70–80% загальнонаціональних коштів для заходів підтримки сільського господарства). Водночас оподаткування доходів агрохолдингів відбувається за спрощеною системою, їх прибутки у великих масштабах освоюються через податкові гавані (включаючи Кіпр і Британські Віргінські Острови), через що потерпає місцевий розвиток і суспільні блага України. Крім того, ці суб'єкти отримують значні інвестиційні ресурси таких інституцій, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції і розвитку. Усі ці аспекти функціонування агрохолдингів призводять до недобросовісної конкуренції з іншими суб'єктами агропродовольчого ринку України, спричиняють фізичний та економічний тиск на особисті та сімейні та фермерські господарства, обмежуючи їм доступ до факторів виробництва (сільськогосподарських угідь, засобів виробництва) і збуту, а також знижуючи їх доходи (шляхом зниження закупівельних цін, завищення цін на засоби виробництва). У таких умовах розвивати сімейне фермерство надзвичайно складно, а в перспективі (враховуючи контроль агрохолдингів над сільськогосподарськими угіддями та виробничими ланцюжками) може стати неможливим. Характеризуючи сучасний рівень розвитку сільського господарства України і, особливо, корпоративного сегмента, проф. О.М. Бородіна зробила висновок, що його довоєнні успіхи в формі технічного прогресу, зростання продуктивності праці, масштабів виробництва й експорту супроводжувалися значними соціальними та екологічними втратами всередині країни.

Агресія Росії виявила додаткові негативні наслідки агрохолдингової моделі українського сільського господарства. Війна надзвичайно ускладнила функціонування крупнотоварного сільськогосподарського виробництва через розрив логістичних ланцюгів, екологічні катастрофи на корпоративних тваринницьких комплексах, блокування ринків збуту тощо. В умовах воєнних

дій першочерговим завданням українського аграрного сектора стало надійне забезпечення населення сільськогосподарською продукцією та продовольством і тут фермери та особисті селянські господарства продемонстрували свою ключову роль у збереженні та розвитку локальних ринків та ланцюгів поставок продовольства. Таким чином на практиці було продемонстровано висновок класичної агроекономічної теорії: «Головною підвалиною стійкості дрібного сільського господарства є не економічні переваги його над великим господарством, а та поважна обставина, що велике господарство провадиться як капіталістичне підприємство заради прибутку і ренти, а дрібне – для забезпечення існування самого виробника. Селянин-фермер не припинить вести господарство навіть тоді, коли воно не дає йому нічого, крім пересічної заробітної платні. Через це дрібне сільське господарство може існувати й розвиватися за значно меншого доходу, ніж велике капіталістичне».

Наразі перед українським сільським господарством стоїть вибір між двома можливими сценаріями подальшого розвитку. За першого з них – у рамках післявоєнної відбудови Україна відновлює довоєнну структуру сільського господарства та продовжує політику щодо аграрного сектора із подальшою надмірною підтримкою агрохолдингів. Як намагалася показати О.М. Бородіна, такий сценарій був би однозначно несприятливим для держави та суспільства. Другий сценарій передбачає зміну аграрної політики на сталу й побудовану на забезпеченні рівних прав на розвиток усіх груп суб'єктів, які беруть участь у сільськогосподарському виробництві, включаючи прозорий і справедливий доступ до сільськогосподарських та інших земель, виробничих ресурсів, вільний доступ до збуту та конкуренція на справедливій основі. У результаті цих підходів відбудеться зміна аграрної структури, що дозволить сімейним фермам використовувати свій виробничий потенціал для створення суспільних благ і місцевого розвитку, а також сприятиме забезпеченню адаптації аграрної структури України до ЄС. Такий сценарій відродження сільського господарства та сільських територій в Україні потребує побудови нової інституційної системи підтримки внутрішньої продовольчої безпеки, проведення євроорієнтованої аграрної політики, відповідального стратегічного планування та моніторингу ситуації в галузі й збирання відповідних даних. На думку О.М. Бородіної, в Україні необхідно запровадити ряд рішень, зокрема, щодо управління розвитком сільського господарства та розвитком сільських територій за польською (як і у ЄС) моделлю, в т.ч. створення державних інститутів, які надають суб'єктам малого та середнього бізнесу доступ до виробничих ресурсів та збуту, створення сільськогосподарських палат, що об'єднують фермерів і одноосібників, що дозволило б посилити соціальний контроль над розподілом державних коштів на підтримку сільського господарства та забезпечити справедливу конкуренцію за земельні ресурси та на ринках агропродовольчої продукції. Крім того, відповідно до європейських цінностей необхідно здійснити внесення змін до законодавства у сфері, зокрема, земельних відносин (ринку землі), оподаткування сільського господарства та соціального забезпечення.

Проф. О.М. Бородіна наголосила на необхідності підтримки України з боку Польщі у розбудові систем реєстрації та звітності сільгоспвиробників та

моніторингу розвитку сільських територій, а також у формуванні моделей кооперації між сільськогосподарськими організаціями та фермерами тощо.